

Kígyók az óegyiptomi túlvilági könyvekben : 1. A kígyó szerepe az újbirodalmi királtságokban

MIÉRT ÉPPEN KÍGYÓK?

Az állatok és az állatszimbólumok fontos szerepet játszottak az ókori kultúrákban, Egyiptomban pedig még fokozottan is. A szimbólumok, asszociációk, megjelenítések rengeteget mondanak el magáról a kultúráról, az emberekről és gondolkodásmódjukról. Jelen írás témája a kígyók, egy meglehetősen ellentmondásos állatfaj, amellyel az ókori egyiptomi képzeletvilágban és a mindennapi életben is sűrűn találkozunk az ember. A kígyók ambivalens természetéből adódik a jelkép ambivalenssége is, amely egy ugyanilyen ellentmondásos gondolkodásmódra utal. Ez az állat egyszerre félelemkeltő, fenyegető, de tiszteletet és csodálatot is ébreszt az emberekben (Bonnet, Hans: Reallexikon der ägyptischen Religionsgeschichte. Berlin – New York: Walter de Gruyter 2000 (1. kiadás 1952), 681). Ugyanez tükröződik a vallásos elképzelésekben is és remekül megmutatkozik abban, milyen szerepeket tölthet be ez az állat. A kígyók szerepeit az Újbirodalomtól megjelenő túlvilági könyvekben vizsgáltam meg, mivel az Újbirodalom korára a szimbólumok és jelképek kiteljesedéséhez és komplexé válásához elegendő idő állt rendelkezésre a kezdetektől. Másrészt a túlvilági elképzelések adnak a lehető legnagyobb teret az istenek, démonok és egyéb lények felsorakoztatására. Így az Újbirodalomra a szimbólumok megfelelően kibővíthettek, hat-hattak egymásra és viszonylagosan egységes elképzeléseket alkothattak.

FORRÁSOK ÉS KÉRDÉSFELVETÉSEK

A túlvilági könyveket az Újbirodalomtól kezdve vésték a királtságok falaira, melyek képeket, a képekhez tartozó feliratot és szövegmellékletet tartalmaztak. A túlvilági könyvek közül első sorban az

Amduat, a Kapuk Könyve (Hornung, Erik: Das Buch von den Pforten des Jenseits. Nach den Versionen des Neuen Reiches. I: Text. és II. Übersetzung und Kommentar. Aegyptiaca Helvetica 8/1980, Basel: Ägyptologisches Seminar der Universität Basel 1984) és a Barlangok Könyve szolgált a vizsgálat alapjául, mivel ezek csordultig tele vannak kígyókkal. De ezeken kívül találunk még kígyókat az Enigmatikus Túlvilági Könyvben a Föld Könyvében, valamint különböző elszórt jelenetekben. Az ún. égi könyveket (Nappalok Könyve, Éjszakák Könyve) is megvizsgáltam, ám ezek alig tartalmaztak kígyókat, minden bizonnyal azért, mert a kígyó ktonikus lényként inkább a földhöz, és ezáltal a föld mélyén elhelyezkedő alvilághoz kötődik. Természetesen nem maradhatott ki a Halot-

1. kép: Naje haje (óegyiptomi nevén: ḥꜣw ꜣn ꜣpp)

tak Könyve sem, mivel ennek gyökerei még a piramisok korára is visszanyúlnak.

A vizsgálat során a kígyók típusaiból és funkcióiból indultam ki, melyek alapján megpróbáltam választ találni arra, hogy miért van rendkívül sok belőlük a túlvilágon, valamint, hogy mivel magyarázható ambivalens természetük. Hamar kiderült, hogy mindenféle ősi és nagyszabású erő megtestesítői ezek az állatok, így az alvilágban, ahol ezek az erők összecsapnak, a kígyók is nagy számban lesznek jelen. Az ellentmondásos természet még annál inkább érdekesebb, mivel nem lehet egyértelműen jó és rossz kígyókat elkülöníteni, még maga a Napisten legfőbb ellensége, Apóphisz is játszhat pozitív szerepet. Tehát az összes kígyó önmagában ambivalens, jó és rossz szerepeket tölt be.

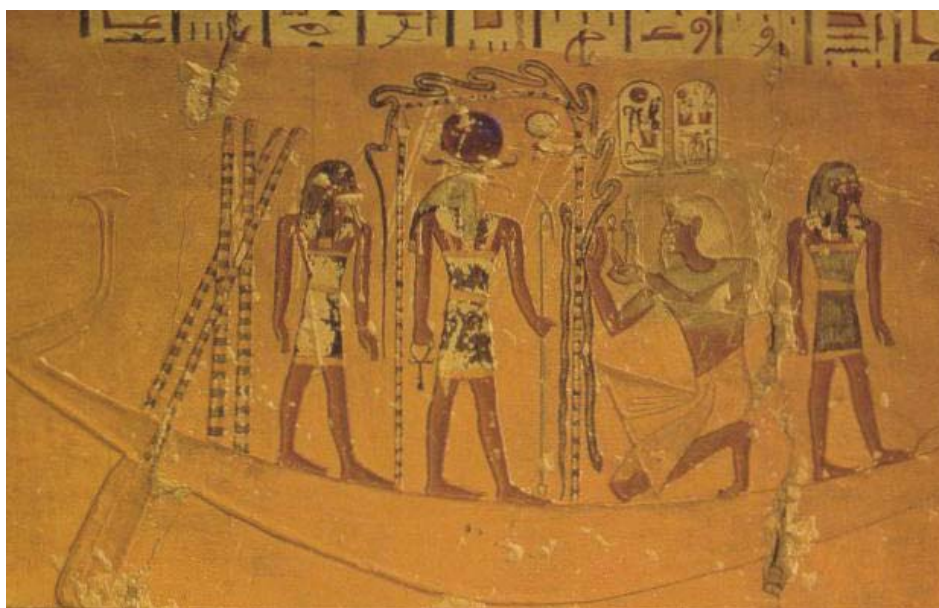
KÍGYÓKTÓL A VALLÁSIG

Ahhoz, hogy egy élő állatfaj megjelenjen a vallásos elképzelésekben, többnyire szükség van arra, hogy megtalálható legyen a nép által lakott, ismert területen. A kígyók már a korai időktől Egyiptom szerte nagy számban voltak jelen. Ma harmincnégy faj, összesen hat családból található meg Egyiptomban, de az ókorban feltehetőleg ennél jóval nagyobb volt a számuk (Störk, Lothar: Schlange. in W. Helck und E.

Otto (eds), Lexikon der Ägyptologie V, Wiesbaden: Otto Harrassowitz 1984, 645). Legrégebbi bizonyítéka ennek, az állítólagosan Fajum oázisban talált óriási gerincvázak, melyek egy „özönvíz előtti” hatalmas pitonféle őseré utalhatnak (Keimer, Louis: Histoires de serpents dans l'Égypte ancienne et moderne. Le Caire: Imprimerie de l'Institut Français d'Archéologie Orientale 1947, 32). A Szaharától délre ma is megtalálható afrikai sziklapiton (*Python sebae*, Wikipedia: http://de.wikipedia.org/wiki/Python_sebae#L.C3.A4nge) feltehetőleg régen Egyiptomban is jelen volt. Szívesen tartózkodik vízben, illetve vízközelben, de mint nevéből is kiderül, szívesen tanyázik sziklás hegyek lábánál vagy barlangokban is (Keimer 1947, 31ff). Minden valószínűséggel a terület folyamatos kiszáradása, valamint az emberi tevékenység üzte el őket a Nílus-völgyből. Akár több mint hét méterre is megnőhet, de régebbi jelentések kilenc-tíz méteres példányokról is szólnak. A nagyobb példányok gazellákat és más nagyobb emlősöket is fogyasztanak. Ez a félelmetes óriáskígyó sokban inspirálhatta az óegyiptomiak képzeletvilágát, de rajta kívül akad még sok más meglehetősen veszélyes kígyóféle is Egyiptomban. Ezek kisebb méretűek, mint a piton, de rendkívül erős méreggel rendelkeznek. A négy legveszélyesebb már az óegyiptomiak írásaiban is szerepelnek (pBrooklyn 47.218.48 és 45). Az egyik legismertebb a *Naja haje* (lásd 1. képen), az egyiptomi kobra,

2. kép: balra fent: *Naja mossambica pallida* (jhr). Balra lent: *Echis pyramidum* (dw-kd). Jobb oldalon: *Walterinnesia aegyptia* (egyiptomiul g3nj).

Kapuk könyve, 2. óra IV. Ramszesz fáraó sírjában (KV2)

óegyiptomiul *ḥꜥw ꜥ n ꜥpp*, azaz “*Apóphisz nagy kígyója*” nevet viseli (Leitz, Christian: *Die Schlangennamen in den ägyptischen und griechischen Giftbüchern*. Mainz: Akademie der Wissenschaften und der Literatur 1997, 52 ff). Veszély esetén teste első felét fenyegetően felemeli és kitárja nyaki lebenyeit. A fekete sivatagi kobra – *Walterinnesia aegyptia*, egyiptomiul *gꜣnj* – az egyetlen teljesen fekete egyiptomi kígyó, erős méreggel rendelkezik. A mozambiki köpökobráról – *Naja mossambica pallida*, egyiptomi névén *jhr* – már az óegyiptomiak is azt írták, hogy a megharapott ember azonnal meghal. Legveszélyesebb azonban a homoki csörgővipera – *Echis pyramidum* –, amit már az egyiptomiak is rosszindulatúnak (*dw-ḳd*) neveztek. Ez a második legkisebb mérges kígyó, de világszerte a legveszélyesebbek közé tartozik, még ma is 10-20 százaléka meghal a megharapottaknak (Leitz 1997, 81ff).

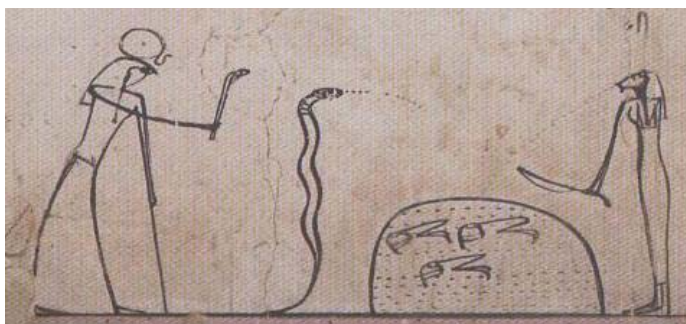
Ezek a kígyók mindennapos veszélyt jelentettek mindenkire nézve, így nem csoda, hogy már a legkorábbi írásos emlékekben, az Óbirodalomból származó piramisszövegekben is feltűnnek a kígyók elleni varázsmondások, melyek a halott királyt voltak hivatottak megvédeni a marástól. (Kees, Hermann: *Totenglauben und Jenseitsvorstellungen der alten Ägypter. Grundlagen und Entwicklung bis zum Ende des Mittleren Reiches*. Berlin: Akademie-Verlag 1977) Ezek és hasonló mondások a Középbiro-

dalomban bekerültek a koporsószövegek közé, ahonnan már egyenes út vezetett az újbirodalmi Halottak Könyvéhez és a többi túlvilági irathoz. Ám a kígyóktól való félelem nem csupán az elriasztásukban és távol tartásukban nyilvánult meg, hanem tisztelettel fordultak hozzájuk és gyakran segítségül hívták őket egyéb veszélyek ellen. Az ilyesféle segítségnyújtás egyik legrégebb formája az ún. kígyókövek, amelyeket párosával állítottak fel a szentélyek bejáratának két oldalára (Kees, Hermann: *Die Schlangensteine und ihre Beziehungen zu den Reichsheiligtümern*. In: *Zeitschrift für ägyptische Sprache und Altertumskunde* 57, 1922, 121). Ezek funkciója a szentély őrzése és a betolakodók elriasztása volt. Ezzel máris eljutottunk a kígyók egyik legfontosabb szerepéhez, az őrzéshez.

A TÚLVILÁGI KÍGYÓK SZEREPEI:

Az őrzés

Az őrzőkígyók közül a túlvilágon az egyik legszembetűnőbbek az ajtóőrök. Először a Koporsószövegekben, azon belül is a Két Út Könyvében jelennek meg ebben a szerepben, mint ahogy fent említettem, minden bizonnyal a kígyókövek használatából kiindulva, áttételesen, juthatott nekik ez a szerep. A Kapuk Könyvében az éjszaka tizenkét

Amduat, 11. óra (III. Thotmesz fáraó sírjából)

órára van osztva, melyeket hatalmas kapuk zárnak el egymástól. Ezeket kígyók őrzik, akik csak a Napisten bárkáját és annak utasait engedik át, amikor a Napisten minden éjjeli útját teszi meg a túlvilágon. A bárka orrában utazó Szia, a megismerés istene, szólítja fel ezeket a kígyókat, hogy nyissák ki Rének a kapukat és engedjék át a bárkát. A nevükön nevezi őket, majd mikor a bárka elhaladt, a kapuk újra bezáródnak, a holtak pedig jajonganak, mert Ré elhaladtával az adott óra ismét sötétségbe borul és ők nem követhetik a napbárkát.

A Kapuk Könyve legelső kígyója a *s3w-zmj.t* névre hallgat, ami annyit tesz, „aki a sivatagot őrzi”. Tehát az egyiptomiak a túlvilágot egyfajta sivatagként képelték el. Nem csoda hát, hogy kígyók állnak a kapuban, hiszen sivatagi lények, és mivel nincs lábuk, hason kúsznak a homokban. Ám rendkívül veszélyesek, beszélő neveikben is többnyire a fenyegetés nyilvánul meg. Ilyen nevek pl. „szűrős”, „szikrákat szóró”, „aki eléget”, „aki lefejezi az ellenségeit”, „aki tüzet köp a szemével”, „aki elnyeli az alakokat” „borzasztó arcú” stb. Mint azt a nevekből is látjuk, a kígyókhoz kapcsolódik a tűz gondolata. Ez valószínűleg részben a mérges kígyóktól ered, illetve a mérreg maró, égő érzést keltő hatására utal. A kígyó-tűz asszociáció más funkcióknál is nagy szerepet játszik, amikről később még említést teszek.

Az őrzést tehát a kígyók veszélyességükből kifolyólag tudják hatékonyan végezni, hiszen így eleve el tudják riasztani az engedetlenül betolakodókat. De általában elmondható, hogy az egyiptomiak szerették a veszedelmeket és démonokat kígyó alakban ábrázolni (Kees, Hermann: *Der Götterglaube im alten Ägypten*. Berlin: Akademie Verlag 1987, 55). A

Halottak Könyvében is találunk kígyókat, akiket megkér a halott, hogy engedjék tovább az útján (Halottak Könyve 136b). Mint a legtöbb túlvilági lénynél, a nevét kell ismerni ahhoz, hogy a halottnak ne essék bántódása, hiszen aki a nevet ismeri, hatalma van a lény felett. Ugyanígy van ez a kígyóknál is. De nem csak kapukat védenek, hanem minden mást, ami csak fellelhető a túlvilágon és védelmet igényel: földeket, istenképeket, magát a túlvilágot, az ellenséget elégető bugyrokot stb.

Az őrzők egy speciális fajtája a *mehen* (*mħn*), azaz a „körbetekergőző” kígyó, amire neve is utal. Ez a speciális védőkígyó többnyire az istenekhez – első sorban a Napistenhez – társul, hosszú testével többszörösen körbetekeri a védelmezni kívánt testet, és ezzel megakadályozza, hogy a rosszakarók az isten közelébe jussanak. Különösen fontos feladat ez a túlvilágon, ahol az istenek sokszor törékeny múmiaalakban vannak jelen. Maga a Napisten is ezen az éjjeli úton születik újjá, ami viszont azt jelenti, hogy előtte meg kell halnia, és megújulnia. Ebben az átalakulási szakaszban különösen erős védelemre van szüksége, míg ő maga az átváltozással van elfoglalva. Itt látja el a mehen az egyik legfontosabb szerepét. Ezt jól illusztrálja a Kapuk Könyve tizenegyedik órájának szövege: „Meglesz a te megközelíthetetlen séged, neked, ki a mehenben vagy.” (Hornung, Erik: *Ägyptische Unterweltsbücher*. 2. bővített kiadás, Zürich – München: Artemis Verlag 1984, Basel, I. 357 és II. 248)

Alig találunk olyan túlvilági könyvet vagy napbárka-ábrázolást, ahol egy mehen-kígyó ne tekergőzne a Napisten vagy annak szentélye körül. Ez a fajta túlvilági kígyó különféle neveket vehet fel, hiszen a mehen csak fajtájának jelzése, ami főképp a viselkedésére utal, azaz a körbetekergőzésre. Így például az Amduat (Hornung, Erik: *Das Amduat. Die Schrift des verborgenen Raumes herausgegeben nach Texten aus Gräbern des Neuen Reiches*. I: Text. és II. Übersetzung und Kommentar. Ägyptologische Abhandlungen 7, Wiesbaden: Otto Harrassowitz 1963) hetedik órájában „élő formájú” – *nh.w-jr.w* – nevet találjuk a kígyó képe mellett, míg a kapcsolódó szövegrész egyszerűen mehenként említi. Az Élő formájú tehát a kígyó tulajdonneve, míg a mehen a fajtamegjelölése.

A másik mehennel szorosan összefüggő isten Ozirisz, akinél nem csupán a védelmezés a fontos, hanem magát a testet összetartó funkció is. Ugyanis a halotti isten teste szintén halott, az ábrázolásokon múmiaként látjuk viszont. Ezt a testet Ozirisz testvére, Széth, feldarabolta, és csak a mumifikálás során lett újra összeillesztve. Ezt erősíti a mehen azzal, hogy saját testével tekeri körbe a múmiát, és ezzel egyben tartja a részeit. Hasonló funkciót lát el még egyéb isteneknél, erre utal neve az Amduat hetedik órájában: *s3k.w* „az Összetartó”. Ezzel segítik a halott istenek újjáéledését. A legjobb példa erre még az Amduat tizenkettedik órájának óriáskígyója, aminek a testén keresztül húzzák a napbárkát Rével együtt, hogy a kígyótestből kilépve, újjászületve kelhessen fel a keleti égbolton. Valószínűleg ehhez a regenerációs erőhöz kapcsolódik, hogy a körbetekergőző kígyónak erős ezoterikus vonásai is vannak. Többször esik szó a mehen titkairól és titkos útjairól, amik már a koporsószövegekben is feltűnnek.

Már rögtön ez első kígyótípus elemzésénél megfigyelhetjük azt a furcsa ellentmondást, hogy a rendkívül veszélyes kígyók egészen közel mehetnek az istenekhez, főképp mikor azok a legsebezhetőbbek: múmiaként tehetetlenül fekszenek, és az újjáéledésre készülnek. Ez a kígyókba vetett feltétlen bizalomra utal. Hasonló ez ahhoz, mint amikor a sokszor gonosznak beállított Széth jelenik meg a napbárka orrában és segít legyőzni a Napisten nagy ellenségét, Apóphiszt. A veszedelmes erőket tehát a jó szolgálatába állítják és hasznosítják. Ennek rendkívül különleges formája a következő kígyócsoport.

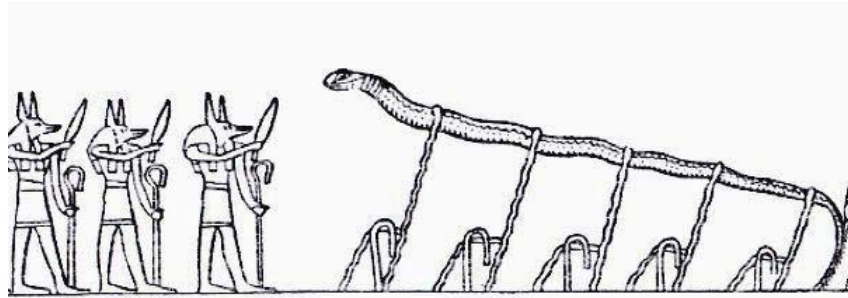
A tűzkígyók

Rengeteg túlvilági kígyónak a leírásában szerepel, hogy valamiféle kapcsolatban állnak a tűzzel. Ez megjelenhet a nevükben, ábrázolásokon vagy a funkciójukban, azaz a szöveges leírásban. Mint fent említettem, a tűzzel való kapcsolat a mérgeköpésből, illetve a mérges harapásból jöhet. Sok alvilági kígyó rendelkezik azzal a tulajdonsággal, hogy tüzet tud

köpní, tüzes lehelete van, vagy tűz lövell ki a szeméből stb. Erre utaló nevek például: *nsrj* „Égő”, *htj* „Tüzes”, *bsjt* „Lángoló”, *mrt-nsr(t)* „Lángban fájdalmas” stb. Ábrázolásokon általában a kígyók szájától induló piros pöttyökből álló vonal jelzi ezt a tulajdonságot. A tűzköpés nem csak a veszélyességüket növeli, hanem remekül alkalmassá teszi a kígyókat egyéb feladatok ellátására is. Ilyen például a gonosz lelkek megbüntetésére, mely az ún. alvilági „megsemmisítőhelyeken” (*htmj.t*) történik. Az a halott, aki nem állja ki a próbát a halotti bíróság előtt, pusztulásra van ítélve. Ezeket a halottakat meg kell semmisíteni, különben veszélyt jelenthetnek más, megdicsőült lélekkel rendelkező halottak számára. Ezekhez jönnek még Ré ellenségei, akiket szintén meg kell büntetni.

A megsemmisítőhelyeken legtöbbször kígyó alakú démonok végzik a gonosz lelkek elégetését – egy, az Újbirodalomban rendkívül népszerű jelenet (Hornung, Erik: *Altägyptische Höllenvorstellungen*. In: *Abhandlungen der sächsischen Akademie der Wissenschaften zu Leipzig, Philologisch-historische Klasse*. 59. kötet (1968) 3. füzet, 26 ff), amit szokás volt részletesen ábrázolni. A folyamat „gödrökben” (*h3d.w*) vagy főzőüstökben (*wh3.t*) történik, melyek alatt a kígyók folyamatosan szítják a tüzet, vagy köpik bele az üstökbe, míg a büntetendők odabent sínylődnek és elégnak.

Fontos kiemelni, hogy az egyiptomiaknál a tűzhalálnak különös jelentősége van: ellentétben a szentnek nyilvánított vízbefúltakkal, a tűzhalált haltak a rendszer ellenségei, bűnösök és gonosztevők, egyszóval átkozottak. Az óegyiptomi szöveg szerint, ezek a halálra ítélték nem menekülhetnek büntetőik elől (Hornung 1968, 11). De ellentétben a modern pokolképzetekkel, ahol a bűnösök örökké sínylődnek,

Kapuk könyve, 12. óra

Kapuk könyve 4. óra IV: Ramszesz fáraó sírjából

az óegyiptomiaknál a tűzhalál egyenlő volt az ún. második halállal, ahol a lélek is elpusztul, nem csak a test. A lélek elvesztése pedig az óegyiptomi számára egyenlő volt a teljes, végleges megsemmisüléssel. A túlvilági iratok néhol kiemelik, hogy nem csupán a testet és a lelket semmisítik meg, hanem még az átkozottak árnyékát is, így téve őket „nemlétezőkké” (*tmjw, jwtjw*) (Hornung 1968, 32).

Az időkígyó

Az időkígyóban egyszerre jelenik meg a kezdet és a vég, a teremtés, az idő folyása és a világ pusztulása. Ezért rokon az öskígyóval is, melyről lejjebb még részletesen szólok. A Halottak Könyve 175-ik fejezete megfogalmazza a világ pusztulása utáni világmindenség és végtelen idő elképzelést:

[Atum:]

És én mindent, amit alkottam, el fogok pusztítani. Ez a világ újra vissza fog térni az ősvízbe, az őslevegőbe, mint a kezdetek kezdetén. (Csak) én leszek, aki megmarad, Ozirisszal együtt, miután én más kígyókká változok át, melyeket az emberek nem ismernek és az istenek nem látnak. (Hornung Erik: *Das Totenbuch der Ägypter*. Zürich – München: Artemis Verlag 1979, 367)

Ezen kívül az időkígyó egyszerre testesíti meg a ciklikus és lineáris időt, amiben az óegyiptomi egyszerre gondolkozott. A túlvilági könyvekben az időkígyó az, aki megszüli az órákat (lineáris), majd leteltükkel újra és újra elnyeli őket (ciklikus), így testesítve meg az

örökkévalóságot. Az újra elnyelést annyira fontosnak ítélték, hogy sokféle kifejezést és ábrázolásmódot használtak rá: elvenni, eltávolítani, elrejtteni, elnyelni, megsemmisíteni az órákat. Az órák ábrázolásokon legtöbbször csillagokként jelennek meg, de nem ritka istennökként vagy csomózott kötélként ábrázolni őket, ahol a csomók jelölik az órákat az idő kötelében. Az óraistennők fogadják a Napistent, mikor az belép a birodalmukba, és átvezetik őt a túlvilág hozzájuk tartozó szakaszán. Kapcsolatuk a Napistennel ugyanolyan ambivalens, mint annyi más minden az egyiptomiaknál: egyes szövegek szerint Ré szülte őket, máshol viszont azt írják, hogy még ő maga is meg kell kapja a rászabott óraidejét, hogy létezhesen.

Öskígyó, Apóphisz és uroborosz

A következő három kígyót együtt fogjuk megvizsgálni, mivel annyira szorosan összefüggnek, hogy már szinte azt is mondhatjuk, hogy egyazon kígyóról van itt szó, csak más-más aspektusból. Az öskígyó főleg a kezdethez kötődik, míg Apóphisz az örök lázadáshoz, ami mozgásban tartja a világot, az uroboroszt pedig egyfajta világekígyónak nevezhetjük. Az öskígyóval konkrétan nem találkozunk a túlvilági könyvekben, de egyes kígyóalakok és nevek rá utalnak, mint pl. a „Föld fia” – *s3-t3* –, akinek nincs anyja és nincs apja; vagy *wr*, a „Nagy”, illetve Nun – *nwn* – az ősvíz, avagy az ősi káosz egy másik megtestesítője. A Nun a teremtés előtti végtelen rendezetlenség, amiből a létező élet, a rendezett világ előjött. Nun a teremtés után is a világ része maradt, illetve ez az a hely, ahova a halottak megtérnek, amire nevük is utal: a Nunban lévőök (*jmj.w Nwn*).

Arra a kérdésre, hogy ezt az ősvizet miért éppen kígyóként képzeltek el, több magyarázat is lehetséges. Ha a konkrét állatvilágból akarunk kiindulni, vissza kell nyúlnunk a korai időkre, amikor a *Python sebae* még megtalálható volt a Nílus-völgyben. Ez a kígyó szeret a vízben vagy közelében lenni, így eleve összekapcsolódik az emberben az óriáskígyó és a víz. Ez az állat főként éjjel aktív, és mivel a Nun is az alvilág egy részét képezi, könnyen összekapcsolható a Napisten által éjjelente bejárt alvilággal. Fontos tulaj-

donsága még, hogy a nagyobb pitonpéldányok petymegeket is elejtenek, és ezek köztudottan a Napisten állatai. Másrészt az egyiptomi mongúz, ami szintén a Napistenhez kötődik, bátran szembeszáll a mérges kígyókkal, mivel erősen immunis a kígyómérgekkel szemben. Ebből a megfigyelésből az óegyiptomi jogosan vonhatta le azt a következtetést, hogy a Napisten és a kígyó ősi ellenségek. Erről tanúskodik több elbeszélés is, de legszembetűnőbben a napbárka alvilági útján jelenik meg, ahol is Apóphisz minden éjjel megpróbálja megállítani a Napistent és elnyelni bárkáját, hogy visszafordítsa a világot az ősi káoszba, ami nem más, mint ő maga.

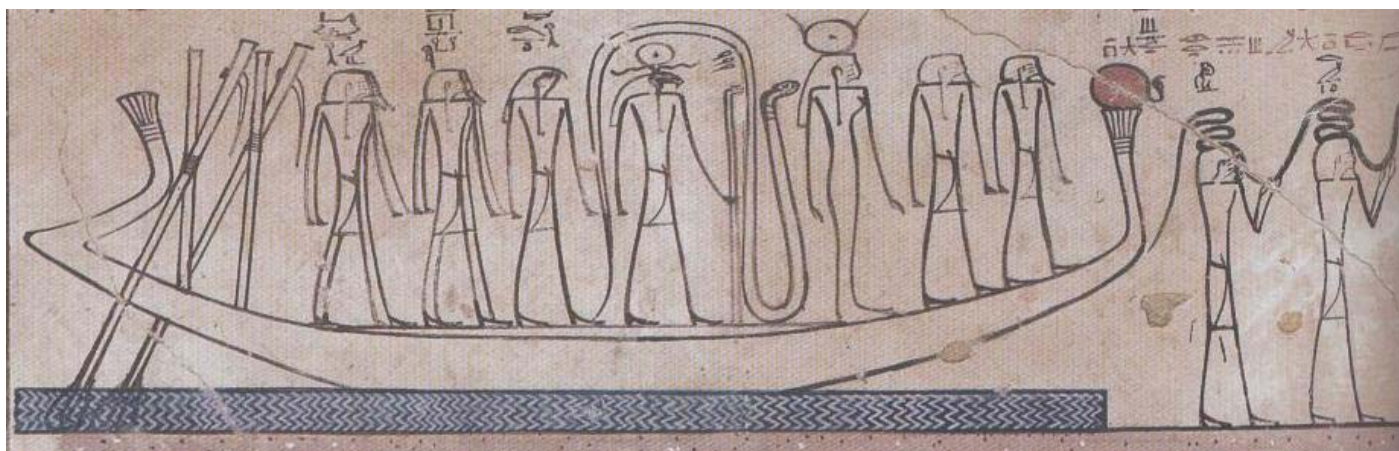
Apóphisznak a világ fölötti uralomra való igénye egyáltalán nem alaptalan, hiszen ő, az őskígyó volt az, aki még Ré előtt létezett, akiből a teremtett világ előjött. Ennek az ősiségnek a jogán állnak ők örök harcban, és ezért fog a világ kígyóalakba visszatérni az idők végeztével. De addig is Rének minden éjjel meg kell erősítenie a trónhoz való jogát azáltal, hogy legyőzi Apóphiszt és annak segítőt a „Bágyadtság gyermekeit” (ms.w bdš.t, a bágyadtság szó itt is a teremtés előtti tehetetlenségre utal.), akik szintén kígyóként jelennek meg.

A harc minden túlvilági könyvben megjelenik. A harcot több szakaszban írják le: Apóphisz egész túlvilágon visszhangzó ordítása vezeti magához a Napistent, hiszen a túlvilágon teljes sötétség uralkodik; mikor odaérnek hozzá, kiissza a bárka alól a vizet, hogy az ne tudjon továbbhaladni. A Napisten segítői először elvarázsolják az óriáskígyót, kiköpetik vele a

vizet, szétdarabolják és levágják a fejét. Ez utóbbit az ábrákon sokszor egy petymeg végzi hatalmas késsel a kezében. Ezen kívül még elégetik a testét, és ez, mint már említettük, a teljes megsemmisítést jelenti az egyiptomiak számára.

Itt megint csak egy ellentmondásba botlunk, hiszen a teljes megsemmisítés ellenére Apóphisz és segítői minden éjjel újra és újra felbukkannak, mintegy újraéledve az ősvízből. Ezt csakis azért tehetik meg, mert maguk is az ősvízhez tartoznak, annak megtestesítői, és mint öröktől létezők, nem lehet őket kiirtani a világból. A regenerálódáshoz visszamerülnek a Nunba, aminek maguk is részei, így újra tudják formálni magukat belőle. Itt tehát újra a már említett regeneráló erőről van szó. Ugyanis erre Napistennek is szüksége van. Ezért ő is minden éjjel elmerül a kígyótestben, hogy a megújulást, amit a rendezett világ keretein belül nem tehet meg, az ősi káoszban tegye meg, erőt és új életet merítve onnan, mintegy megismételve a teremtés aktusát. Példa erre a már említett óriáskígyó az Amduat tizenkettedik órájában. Tehát itt megint csak az ambivalens szerepek jelennek meg, mint örök ellenség és egyben örök megújító.

Az uroboroszt leginkább semlegesnek lehet tekinteni, mivel nem egy konkrét kígyóról van szó, hanem a kígyónak egy bizonyos testtartásáról, amint saját farkába harap. Ez a végtelen kört jelzi, és ezzel a világmindenségre és annak végtelenségére utal. Így tartja össze a világ alsó és felső felét, illetve keleti és nyugati felét, miközben minden létezőt testével körül-

Amduat, 12. óra részlete III. Thotmesz fáraó sírjában

vesz, elhatárolva ezzel a testén kívül található nem létezőtől. A farkába harapó kígyó tehát a teremtett világ határát jelzi. A testtartás miatt rokon a *mehennel*, azaz a körbetekergőző kígyóval. Az újbirodalmi túlvilági könyvekben és később is főként a Napisten-nel együtt jelenik meg, amint az a kígyótest közepén gubbaszt.

ÖSSZEFOGLALÁS

A fent említettekén kívül sok más kígyó is megtalálható még a túlvilágon, és szerepeik is épp ilyen sokrétűek. Jelen cikk keretei sajnos nem adnak lehetőség ezek bővebb kifejtésére, ezért itt most egy összefoglalással zárom a beszámolót.

Láthattuk, hogy az élővilág kígyói már korai időktől jelen voltak az egyiptomiak mindennapjaiban, éppúgy veszélyforrás, mint csodálatot keltő segítő szellemként. Ezért nem csoda, hogy hamar bekerültek az óegyiptomiak mitikus világképébe, és ez által a világban fontos szerepet játszó túlvilágra is. A földhöz és a vízhez kapcsolódnak, így különösen nagy számban jelennek meg a túlvilágon, amit az egyiptomi sivatagként, illetve egy részét ösvízként képzelt el.

A kígyókhöz való viszonyulás ellentmondásossága a vallási nézetekben is tükröződött: a halott által félt veszélyforrás hűen őrzi az alvilág kapuit, védelmezi az isteneket, halálra égeti az elítélteket és megszüli az időt, amiből minden egyes lény, akár túlvilági, akár evvilági, részesül. A kígyó az ősi ellenség és az ősi regenerációs erő is, amelyek nélkül a világ nem működne úgy, ahogy kellene.

Zárszónak a szintén a királysírok falára festett Égi tehén mítoszából idézném azt a részt, ami magyarázatot ad arra, hogy miért van oly sok kígyó a túlvilágon. Itt a Napisten az alvilág urára bízta a kígyókat és fontos, mindenkit érintő feladatot ad nekik:

[Ré Gebhez, a Föld istenéhez:]

“Én átadom őket (a kígyókat) a te fiadnak, Ozirisz-nak,

aki az ő legfiatalabbjait őrzi és a legidősebbjeik kívánságát elfelejteni hagyja.

Add az ő varázsmondásait, amit ők a saját akaratauk szerint készítettek,
az egész világnak – úgy mint az ő varázserejüket, ami a testükben van!”

(Hornung, Erik: *Der ägyptische Mythos von der Himmelskuh. Eine Ätiologie des Unvollkommenen. Orbis Biblicus et Orientalis* 46, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht 1982, 44-45).

Bárány Ildikó

ELTE, BTK, Egyiptológia Tsz.

Előadás helye és ideje:

Szépművészeti Múzeum, 2010. június 10.

Kapuk Könyve, 3. óra részlete I.Ramszesz fáraó sírjából

Egyiptomi Füzetek 10/2, 2010

Kiadja a Magyar Egyiptomi Baráti Társaság Ókori Egyiptomi Bizottsága

Szerkesztő: dr. Györy Hedvig

Levélcím: H-1062 Budapest, Bajza u. 54.

e-mail: gyory@szepmuveszeti.hu

Bárány Ildikó: *Kígyók az óegyiptomi túlvilági könyvekben 1.*

digitális-EF 10/2, 2010, .

© MEBT 2011

<http://www.mebt.hu>